

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ЗВО

FORMATION OF SPEECH COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У статті обґрунтовується необхідність формування мовленнєвої компетентності студентів у процесі їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Актуальність дослідження полягає у тому, що в умовах війни зростають запити на якісну підготовку фахівця соціального захисту. Крім того, на сучасному ринку праці вміння та навички ефективного мовленнєвого спілкування є обов'язковою якістю фахівців. З огляду на це, формування професійної мовленнєвої компетентності – завдання, що має розв'язуватися у закладах вищої освіти в процесі викладання дисциплін гуманітарного та професійного циклів. Мета статті полягає в аналізі шляхів формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти. Автори статті звертають увагу на те, що аналіз освітніх програм низки українських закладів вищої освіти виявив недостатність уваги до проблеми мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців. Незважаючи на наявні теоретичні та практичні передумови розглядуваної проблеми, багато її аспектів залишаються недостатньо розробленими. Ретроспективний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури та реальної освітньої практики вищої школи дав авторам статті змогу виокремити такі умови формування мовленнєвої компетентності майбутніх професіоналів соціальної сфери: включення до складу цілей професійної підготовки формування мовленнєвої компетентності студентів; розробка технології формування мовленнєвої компетентності; забезпечення наступності лінгвістичних дисциплін. Авторами статті описано умови та модель формування мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти, що включає такі елементи, як мотивація, знання, мовленнєві вміння та навички, досвід мовленнєвої діяльності (прояви мовленнєвої компетентності). Оскільки завдання формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців соціальної галузі є складним і багатограничним, представлений у статті практичний досвід розкриває лише окремі її аспекти.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, професійна підготовка у закладах вищої освіти, професійне мовлення, соціальна сфера, формування мовленнєвої компетентності.

The article substantiates the necessity of forming students' speech competence in the process of their professional training in higher education institutions. The relevance of the study lies in the fact that, in times of war, there are growing demands for quality training of social protection specialists. In addition, in today's labor market, the skills of effective speech communication are a mandatory quality of specialists. In view of this, the formation of professional speech competence is a task that should be solved at the university in the process of teaching disciplines of the humanitarian and professional cycles. The purpose of the article is to analyze the ways of forming the language competence of future social workers in higher education institutions. An analysis of the educational programs of a number of Ukrainian universities has revealed a lack of attention to the problem of speech training of future specialists. Despite the existing theoretical and practical prerequisites of the problem under consideration, many of its aspects remain insufficiently developed. A retrospective analysis of philosophical, psychological and pedagogical literature and real educational practice of higher education has enabled the authors of the article to identify the following conditions for the formation of future social professionals' speech competence: inclusion of students' speech competence in the objectives of professional training; development of technology for the formation of speech competence; ensuring the continuity of linguistic disciplines. The authors of the article describe the conditions and model of forming students' linguistic competence and linguistic competencies, which includes such elements as motivation, knowledge, emotional and volitional regulation, linguistic skills, experience of linguistic activity (manifestations of linguistic competence). Since the task of forming students' professional language competence and language competence is complex and multifaceted, the practical experience presented in the article reveals only some of its aspects.

Key words: language competence, professional training in higher education institutions, professional speech, social sphere, formation of language competence.

УДК 378
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.30>

Харченко І.І.,

докт. пед. наук,
професор кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

Усик Л.М.,

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету

Постановка проблеми. Принциповою тенденцією сучасного ринку праці є збільшення кількості професій із кваліфікованою мовленнєвою підготовкою у зв'язку зі зростаючими потребами соціальної комунікації та діяльності. У зв'язку з цим розвиток здібностей людини до продуктивного контакту, порозуміння та співпраці набуває особливого значення за часів постійного спілкування між людьми та швидкого темпу життя [9; 11].

Найважливішим елементом фахової підготовки здобувачів вищої освіти є розвиток мовленнєвої компетентності, тобто ґрунтового комплексу знань, умінь і навичок вільної та ефективно мовленнєвої поведінки в різноманітних ситуаціях спілкування.

Мовленнєва компетентність є одним з основних чинників підвищення професійного іміджу, що сприяє успішній професійній самопрезентації, підвищенню ділової активності та ефективному

вирішенню професійних завдань у соціальній сфері [10; 14]. Мовленнєва культура соціальних працівників має особливе значення для сучасного суспільства, і її завдання – зберегти найкращі традиції українського мовлення та передати їх підростаючим поколінням.

Спеціальні дослідження останніх десятиліть переконливо засвідчили, що мовленнєва компетенція є невід'ємною складовою особистості сучасного фахівця. У контексті компетентнісного підходу сучасна освітня парадигма вищої освіти надає великого значення формуванню цієї компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, що стосуються різних аспектів професійної підготовки соціальних працівників, не є новими в науковому світі, однак вони й сьогодні турбують сучасних педагогів. При цьому їхні погляди на цей процес різняться за предметом наукового аналізу, оцінками та прогнозами. Останні дослідження та публікації з цієї проблематики засвідчують, що окремі аспекти підготовки соціальних працівників в Україні знайшли своє відображення у працях вітчизняних дослідників.

На соціальній та психологічній компетентностях як умовах професійного становлення працівника соціальної сфери зосереджено увагу в дослідженнях З. Крупник [7]. Роботи В. Гусак [4] та Г. Улунова [13] присвячені формуванню професійної культури майбутніх соціальних працівників. Фундаментальним є дослідження Д. Бибик [2], у якому розглядається формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки.

Методичні аспекти у підготовці майбутніх соціальних працівників вивчали Г. Васянович та В. Логвиненко [3], С. Михнюк [8]. Зі свого боку, Л. Березовська [1] розглядала теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки. Досвід підготовки соціальних працівників в університетах США представлено у дослідженні Л. Клос [6]. Новітнім та перспективним видається дослідження І. Сидорук [12], присвячене теорії й методиці формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових праць питання формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у ЗВО висвітлено недостатньо, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Метою статті є аналіз шляхів формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На думку вчених і керівників різних організацій,

випускник сучасного вишу має бути не лише культурно компетентним для аналізу та розв'язання складних проблемних ситуацій, а й приділяти увагу своїй мовленнєвій культурі, яка є обов'язковим компонентом професійного та особистісного розвитку людини [14].

На думку фахівців, університети мають якомога швидше адаптуватися до принципово нової соціокультурної ситуації, до нової динаміки ринку праці, який потребує постійного оновлення спеціалізованих професійних знань і відповідно, нових форм їх трансляції і використання у навчанні [5, с. 45].

Навчання мови обов'язково включає три елементи: формування лінгвістичної (мовної) компетенції (наукове знання мови), фонетичної компетенції (володіння функціональним регістром української мови) та комунікативної компетенції (здатність успішно спілкуватися, ефективно використовуючи всі мовні й немовні засоби в різних сферах спілкування). Мова є структурним компонентом освіти, оскільки саме знання мови дає змогу повною мірою опанувати дисципліну.

Антропоцентрична орієнтація сучасної лінгвістики та поняття мовної особистості, що є однією з тем сучасної лінгвістики, мають вирішальне значення для формування нової концепції викладання мови. Особливе місце в структурі мовної особистості посідає мовленнєва компетенція. Під мовленнєвою компетенцією слід розуміти «вільне практичне володіння мовою, здатність правильно, вільно та динамічно говорити як у діалозі, так і в монологі, здатність добре розуміти як почуту, так і прочитану мову, здатність продукувати та розуміти мовлення в усіх функціональних стилях» [10, с. 380].

Мовленнєва компетенція є умовою лінгвістичної компетенції, комунікативної мовленнєвої практики, читання літератури різних жанрів [14, с. 107]. Слід зазначити, що на відміну від лінгвістичної та комунікативної компетенції, мовленнєва компетенція має дискурсивний характер і відображає якість мовленнєвої поведінки здобувача вищої освіти відповідно до вимог професії. Мовленнєва компетенція суб'єкта – це складне явище, що визначає «мовленнєву поведінку і ґрунтується на комплексі здібностей: а) «чути» наміри співрозмовника; б) розпізнавати доречність конструктивних цілей; в) програмувати конструктивні комунікативні стратегії; г) керувати комунікацією в рамках дискусії» [5; 13; 14].

Мовленнєва компетентність фахівців соціальної сфери – явище унікальне, оскільки за класифікаціями різних дослідників її можна зарахувати до кількох видів професійної компетентності. Узагальнюючи їх, можна виокремити мовленнєву компетентність фахівців соціальної сфери з: а) фахових психолого-педагогічних знань; б) фахової психологічної позиції, яку вимагає від фахівців

професія; та в) особистісних характеристик [5; 14], які гарантують оволодіння майбутніми спеціалістами фаховими знаннями та вміннями. Мовленнєва компетентність, безумовно, є найважливішим елементом у всіх зазначених блоках професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

У мовленнєвій діяльності майбутні фахівці соціальної сфери опановують основи своєї професійної діяльності під час освітнього процесу. Особливість мовленнєвої компетентності зумовлена тим, що вона є основоположною як в особистісній, так і в професійній складовій випускників закладів вищої освіти, особливо фахівців соціальної сфери. Компетентнісний підхід, який є основоположним в українській системі освіти, ґрунтується на тому, що формування мовленнєвої компетентності фахівців соціальної сфери є одним із найважливіших. Унікальність мовленнєвої компетентності полягає в тому, що вона є, з одного боку, результатом освітнього процесу, а з іншого – найважливішим засобом майбутньої професійної діяльності. Двоїстість мовленнєвої компетенції проявляється і в міжособистісному спілкуванні, адже вона є основою спілкування і розвивається в процесі спілкування.

Як самостійний вид діяльності, мовленнєві навички необхідні для роботи з іншими людьми. Суть професії соціолога полягає у взаємодії в процесі надання соціальних послуг. Цей процес реалізується в мовленнєвій діяльності через спілкування і пізнання. Тому здобувачі вищої освіти мають розуміти й усвідомлювати важливість мовленнєвої діяльності, оскільки, будучи включеними в неї, студенти набувають здатності до розв'язання конкретних соціальних проблем.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури, реальної освітньої практики в закладах вищої освіти дає змогу виокремити такі умови формування мовленнєвої компетентності майбутніх спеціалістів, як включення до складу цілей фахової підготовки формування мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти; розроблення спеціальних інтенсивних технологій мовленнєвого розвитку; забезпечення наступності у вивченні лінгвістичних дисциплін; реалізація особистісно-орієнтованого підходу; модифікація технологій формування мовленнєвих компетентностей майбутніх фахівців.

Сьогодні у закладах вищої освіти є можливість практичного вирішення завдання формування мовленнєвої компетентності. Однією з таких можливостей є впровадження в освітній процес курсів за вибором, таких як «Технології ефективного спілкування», «Мовленнєва комунікація соціального працівника», «Основи мовленнєвої майстерності», «Етика ділового спілкування», «Основи техніки мовлення» тощо.

У зв'язку з об'єктивно назрілим завданням формування мовленнєвої компетентності здобувачів

вищої освіти соціального напрямку підготовки необхідно розробити програму інтеграційного спецкурсу «Основи техніки мовлення», що має професійно-практичну спрямованість. Інтегративний характер зумовлює внутрішній зв'язок спецкурсу з іншими предметами, зокрема, з дисциплінами «Українська мова та культура мовлення», «Психологія» тощо. Послідовність розділів програми може бути умовною, як і їх розмежування.

Освітній процес підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери побудований на мовленнєвій діяльності, у якій виражені всі її особливості: сприйняття мовлення іншого, вираження свого мовлення, вплив на співучасників соціальної діяльності за допомогою логічних та експресивних форм мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність пронизує весь освітній процес у закладах вищої освіти та визначає характер майбутньої соціальної діяльності, оскільки є засобом пізнання студентів; вираженням пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти; основою різноманітних міжособистісних стосунків; сприяє становленню студента як суб'єкта професійної діяльності, а отже, і його компетентності. Тому необхідно так організувати педагогічний процес у закладах вищої освіти, щоб процес формування мовленнєвої компетентності став ефективнішим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Успішне формування мовленнєвої компетентності має стати одним з основних завдань не тільки під час вивчення мовознавчих дисциплін, а й усіх інших дисциплін, які здобувачі освіти вивчають згідно з освітнім планом: будь-яка навчальна дисципліна у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери має ставити за мету розвиток мовленнєвої діяльності здобувачів з урахуванням особливостей конкретної дисципліни, індивідуальних здібностей кожного студента.

Завданням кожного викладача є використання мовленнєвої діяльності в освітньому процесі для формування найважливіших особистісних утворень студентів, що підводять їх до активної позиції суб'єкта в освітній діяльності. Таким чином, формується потреба використовувати цю функцію мовленнєвої діяльності у своїй майбутній соціальній діяльності. У цьому й полягає роль мовленнєвої діяльності у формуванні мовленнєвої компетентності: ставлячи здобувача освіти в суб'єктну позицію в мовленнєвій діяльності, визначається спрямованість майбутньої професійної діяльності, яка матиме гуманістичний характер. Нині очевидно є та обставина, що формуванню мовленнєвої компетентності здобувачів необхідно приділяти більше уваги в системі вищої освіти, адже вона зумовлює, з одного боку, особистісний розвиток майбутнього спеціаліста, а з іншого, рівень розвитку суспільства в цілому.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці вправ для розвитку мовленнєвої компетенції студентів-соціологів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Березовська Л. І. Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра педаг. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2020. 44 с.
2. Бирик Д. Д. Формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки : дис. ... докт. філос. : 231. Київ, 2021. 360 с.
3. Васянович Г., Логвиненко В. Соціальна робота: методологічні аспекти дослідження. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток* : матер. IV Міжнар. наук.– практ. конф., 24–25 травня 2018 р. Львів: СПОЛОМ, 2018. С. 151–162.
4. Гусак В. М. Шляхи формування професійної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університету. URL: [https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2010/136-123-12.pdf](https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/ pedagogika/2010/136-123-12.pdf)
5. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.
6. Клос Л. Є. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в університетах США до здоров'єзберезувальної діяльності : дис. ... д-ра педаг. наук: 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України. Київ, 2018. 512 с.
7. Крупник З. І. Соціальна та психологічна компетентності як умова професійного становлення працівника соціальної сфери. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип 46. Т. 1. С. 248–251.
8. Михнюк С. В. Методичні рекомендації з організації підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. Київ : ЦП «Компринт», 2021. 73 с.
9. Олексенко Р. І. Вплив комунікацій на ціннісні орієнтири особистості. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2015. № 62. С. 65–73.
10. Омельченко І. М. Спілкування як комунікація, взаємодія і діалог із Іншим: суб'єктний підхід. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 375–384.
11. Прищак М. Д. Дискурс поняття «комунікація» в контексті формування сучасної парадигми освіти. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 1. С. 25–29.
12. Сидорук І. І. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки : дис. ... д-ра педаг. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2021. 699 с.
13. Улунов Г. Є. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 300 с.
14. Cuilenburg J. J. The Information Society: Some Trends and Implications. *European Journal of Communication*. 2007. Vol.2. (1). P. 105–121.